

SOCIALSTAT

OCH SAMHÄLLSETIK

DEN moderna socialstaten har under den senaste tidens politiska debatt ställts under företrädesvis ett aspekt: det finansiella. Känslan av att det sociala reformtempot blivit för forcerat och rädslan för att en ekonomisk kris hastigare än väntat kan bryta in och derangera statsfinanserna ha kommit till mer eller mindre oförblommerade uttryck, ej blott inom de partier, som stå utanför regeringskoalitionen, utan även om än med sprödare klang inom regeringspartierna. När regeringen vid nästa års riksdag av allt att döma ämnar hålla inne med några av de på dagordningen stående projekten om nya former av social försörjning, måste väl detta delvis uppfattas som ett eftersinnande även på det håll, där man förut sett allt i rosenrött.

Ett inlägg i denna socialfinansiella debatt är 1936 års skattekommittés nu avgivna betänkande. Fil. d:r Ivar Anderson utvecklar i detta häfte de bärande principiella motiven för detta enhälligt avgivna förslag och de många tekniska förbättringar, som det från sina utgångspunkter innehåller. Dess statsfinansiella grundton är resignationens. Det innebär ett fastlåsande av en skattenivå, som alla för få år sedan blott ville eller blott låtsades anse som extraordinär och som ett »krisoffer». Utredningen har även visat, att läget är sådant att ej ens kommitténs konverterade skatteskala håller för några allvarliga krispåfrestningar.

Ett annat inlägg har gjorts av den bondekommitté under hemmansägare Liss Olof Larssons ledning, vilken kommitté — sammansatt ur flera partier — inom Kopparbergs läns hushållnings-sällskap lokalt undersökt problemet om »flykten från landsbygden». I rikspressen har uppmärksamheten mest fästs vid siffrorna för de många ödehemmen i Siljansbygden — en ödeläggelseprocess, som hur beklämmande den i sig själv än är dock väl närmast kan jämföras med nedläggandet av torp i det övriga Sverige före och omkring sekelskiftet. Vård minst lika stort intresse är

kommitténs eniga och oförfalskade syn på den moderna socialpolitiken. I efterföljande citat ligger det något av en ny Dalaallmogens upprorsstämning:

»Färdas man förbi någon av de dansbanor, som varje vecka nu under vinterhalvåret annonserar sin tillvaro, och är man tilläventyrs främling på orten, så frågar man sig osökt inför åsynen inför den oändliga bilparken, om här försiggår någon större varumässa eller dylikt. Man har i förstone svårt att fatta, att det hela är en ganska alldaglig situation vid danstillställningar ute i landsorten. En närmare undersökning om varifrån bilarna äro, ger vid handen att de äro från vitt skilda håll inom och även utom länet. Detta upprepas vecka efter vecka. Skillnaden är bara den att man låter dessa nöjeställningar alternera mellan olika orter. Man måste därför utgå ifrån att det offras orimligt betydande belopp enbart på veckans danskvällar.

Det talas i bistra tider rätt ofta om vilka skyldigheter staten har emot den enskilde medborgaren. Samhället har även iklätt sig stora uppoffringar. Det talas vidare om att staten skall i förväg bereda sig till nästa krisperiod. En tanke som i och för sig är riktig nog. Men huru skulle det vara om staten även klargjorde för den enskilde medborgaren att han har ansvar och skyldighet att hjälpa sig själv i första hand vid en kommande kris? Väl ha vi hört, att fattigdom fördrages med jämnmot, när den delas lika av alla, men å andra sidan torde ett delat välstånd vara mera att bygga på. Det är ett större statsintresse att arbeta för ett allmänt välstånd än en utbredd fattigdom.

Har vi icke litet till mans en känsla av, att det från statens och det allmännas sida kelas väl mycket med den enskilde medborgaren? Statens sociala omvårdnad hotar att svälla över sina bräddar för att med en eventuell lågkonjunktur kanske till slut ej kunna upprätthållas i då behöflig omfattning? Självansvaret avtrubbas i oroväckande grad. Envar har säkert kändedom om hur det går i en familj, där barnen ej nekas någonting. Ekonomien undergräves, barnen bli självsvåldiga och hemmet spolieras förr eller senare. Vilket ansvar får nu den uppväxande ungdomen i allt sitt nuvarande penningöverflöd? Är månne icke tiden inne för att göra en omvälvning i dagens invanda tänkesätt, så att både när det gäller den enskildes ekonomi och samhällsfinanserna strängare grundsatser tillämpas?

Om en person, som ihopsparat ett kapital, har oavvislig skyldighet att i en svår tid bisträcka den värnlöse, är det då så onaturligt att tänka sig, att denne värnlöse själv bort tidigare, därest han så kunnat, ha bidragit till sitt eget uppehälle genom att spara?

Det förefaller som om en del av de yngre generationerna i närvarande stund förstör pengarna i en omfattning, som aldrig tidigare. En stor del av ungdomen har knappast den ansvars känsla för framtiden, för sig själv och för det allmänna, som vore önskvärd. Ger oss icke denna företeelse anvisning om på vilka vägar man har att

söka sig fram för att lägga grunden till det välstånd, som är för både den enskilde, hemmet och nationen eftersträvansvärd? — — — — —

Vill man sträva efter att uppnå största möjliga materiella och kulturella välstånd, måste detta utgå från hävdandet i praktisk politik av sparsamhetens och den ekonomiska omtänksamhetens grundsatser. Det räcker icke enbart med uppmaningar till sparande samtidigt som staten ger prov på det mest vidunderliga handlande i annan riktning. Nu krävas positiva statliga åtgärder i fostrande anda och syfte. Människorna behöva ledas och fostras. Frihet till slöseri och alltför otyglad frihet i allmänhet leda var för sig oavvisligen förr eller senare till tvång och ofrihet.»

På grundval av denna individualistiska åskådning bygga Dalabönderna i sitt betänkande upp ett förslag till kollektivistiskt tvångssparande. En del av varje medborgares lön skulle innehållas och insättas för vederbörandes räkning på ett konto, vilket skulle spärras och varifrån uttag endast skulle få göras enligt fastställda bestämmelser. Löneavdragen eller tvångsinsättningarna skulle differentieras efter försörjningsbörd. Ungkarlar eller ungmör skulle inte få ut sina pengar, förrän de gift sig och satt ett föreskrivet antal barn till världen — om ej, borde pengarna gå till en fond för barnrika familjer. På ganska goda grunder anse Dalabönderna, att staten ej bör ha mindre intresse av att på detta vis skapa garantier för en sund familjebildning än av att räkna landets jordgubbs- och hallonbestånd.

* * *

Ingen lärer vilja bestrida, att Dalaböndernas reaktion mot försörjningsstatens utbredning grundas på ett kärnsunt tänkande. Hur många riksdagsmän skulle verkligen inför allt folket vilja underkänna grundvalen för denna samhällssyn, även om de av olika praktiska skäl skulle finna skissen till ett tvångsmässigt kollektivsparande för generaliserande och djärv samt därför svårutförbar?

Dalabönderna ha — vare sig deras projekt blott hamnar bland hushållningssällskapets acta eller leder till något resultat — satt fingret på den nog ömmaste punkten i våra dagars sociala samhälle, nämligen förhållandet mellan individ och socialhjälp. Den moderna socialpolitikens mål har varit att låta staten i olika behövliga hänseenden träda hjälpende emellan utan att individernas självansvar därför underminerades. Den har icke lyckats i

denna sin dubbla uppgift. Nästan varje ny framryckning på den socialpolitiska fronten innebär i mycket en motsvarande retardering i de inte ansvarskännande individernas samhällsansvar. Situationen tecknas bäst, om man konstaterar den glidning från socialförsäkring till socialförsörjning, som utmärkt socialpolitikens nyaste historia. Obligatoriskt anknyter blott folkpensioneringen till försäkringssystemet; det statsunderstödda sjukkasewäsendet och den hittills föga utbredda arbetslöshetsförsäkringen äro endast frivilliga former av socialhjälp: under försäkringssystemet kan knappast olycksfallsförsäkringen i denna mening hänföras, ty den har konstruerats som en ingrediens i produktionskostnaderna. När dyrortsgraderingen av folkpensionerna och änkebarnpensioneringen vid årets riksdag genomfördes, lades allt på den allmänna beskattningen. Och välkänt är dessutom, att folkpensioneringen endast till ringa del baseras på inbetalda premier: när spännvidden är som störst, d. v. s. lägsta premie erlägges och största möjliga pension i högsta dyrort mottages, överstiger ett enda års pension nästan dubbla summan av nära femtio års premier, ränta därå oberäknad.

Naturligtvis kan ingen göra gällande, att socialpolitiken och sociala välfärdsanordningar överhuvud ej avkräva varje medborgare något eget bidrag. Kommunal- och landstingsskatterna äro proportionella samt kunna verka kännbart, i de hårt skattetyngda kommunerna t. o. m. oerhört kännbart; statsbeskattningen kan i sin nuvarande höjd särskilt för familjeförsörjare i lägre socialskikt även förnimmas tung; alla träffas därjämte mer eller mindre av den indirekta beskattningen, varav dock huvudparten inflyter från de indräktiga last- och lyxbetonade »frivilliga» sprit- och tobaksskatterna. De flesta nya sociala hjälpformer förläggas emellertid numera till den statliga verksamheten, och samtidigt därmed överflyttas uppgifter från de kommunala samfälligheterna, i allt större utsträckning helt eller delvis på staten. Statsinkomsterna få med andra ord mer och mer bära upp även den decentraliserade socialvården. Detta innebär, särskilt med hänsyn till statsbeskattningens starkt progressiva karaktär, att en relativt allt mindre del av socialkostnaderna betalas av gemene man. Därtill måste läggas, att välståndet överlag ej oväsentligt höjts — och starkt höjts sedan den socialpolitiska aerans begynnelse — något som ofrånkomligen även dragit med sig socialvårdens standardhöjning.

Situationen är i ett nötskal den, att kraven på genomsnittsmedborgaren att bidra till socialstaten ej höjts i förhållande till välståndstegringen och snarast direkt minskas i samma mån som allt flera kommunala uppgifter förstatligas, samtidigt som nya sociala förmåner införs eller stå inför sitt genomförande och de gamla välfärdsanordningarna därjämte undergå en standardstegring.

Enligt sakens natur åsyftar varje socialpolitisk åtgärd en utjämning mellan bättre och sämre situerade. En betydande del av kostnaderna måste i enlighet därmed bäras av andra än dem, som ha direkt fördel av hjälpen. Den nu härskande tendensen är att ytterligare sänka gemene mans kontribution. Ännu längre i denna riktning än partiledningarna går otvivelaktigt en vitt utbredd folklig opinion. Typiskt för den populära sinnesstämningen är det missnöje, som utdebiteringen i år av de förhöjda pensionsavgifterna lär ha utlöst, trots att dessa avgifter i så jämförelsevis ringa grad kunna täcka de utbetalda eller utlovade pensionerna. Denna misstämning kan naturligtvis i individuella fall bero på verkliga svårigheter att komma ut med skatten, men i regel kan den ej förklaras annorledes än som ett blankt negerande av principen att socialvården borde så långt sig göra låter och i rimlig utsträckning förutsätta allas insatser.

Uppenbarligen kommer nästa års riksdag att sätta det skattesystem i kraft, som 1936 års sakkunniga utformat. Därmed går, åtminstone till dess läget framtvingar supplerande gärder, önskemålet om skattesystemets förenkling och förenhetligande i uppfyllelse. Man frågar sig emellertid, om denna rationalisering under alla förhållanden uteslutande är av godo. Finns det intet alternativ, visserligen icke nu genast fixt och färdigt men som ett framtidsperspektiv?

Man skulle, åtminstone rent teoretiskt, kunna tänka sig två direkta statsskatter: en progressiv, avseende statens uppgifter i allmänhet och konstruerad att höjas och sänkas alltefter skattebehovet, och en i huvudsak fast skatt, avseende att täcka tillbörlig del av kostnaderna för de socialåtgärder, som skulle kunna rubriceras som ett samhälleligt övertagande av förutvarande individuella förpliktelser.

Vi sakna anledning att i förevarande situation söka mera ingående utforma riktlinjerna för en sådan socialskatt — innan socialvården rationaliserats och innan kommunalskattefrågan samt

framför allt spörsmålet om den kommunala skatteutjämningen lösts, är ekvationen ej tillräckligt hyfsad. Endast i ett par hänseenden skall tankegången konkretiseras. En dylik socialskatt kunde näppeligen undgå att differentieras efter familjebörda och anknytas till en sund familjepolitik. Men differentieringen kunde göras enkel och följa samma princip som den nuvarande folkpensioneringsavgiften, d. v. s. innefatta ett maximum och ett minimum. Den skulle inkludera pensionsavgiften. Dess storlek skulle i första hand vara beroende av omfattningen av de sociala åtgärder, i fråga om vilka försäkringsprincipen vore tillämplig och ett oavvisligt sammanhang mellan rättighet och skyldighet fastsloges. I andra hand bleve den beroende av den gräns, som man för varje dylik hjälpform satte mellan individens bidragsförpliktelse och statens utjämning eller bisträckande insats. Om tarifferna gjordes få, vore det lätt att i förväg bestämma storleken av efterföljande budgetårs skatt för olika klasser; detta vore av betydelse, om det möjligen skulle visa sig lämpligt att utta denna skatt under löpande skatteår genom avdrag på lönen. Upptagandet av en sådan fast socialskatt gjorde det givetvis nödvändigt att i de lägre inkomsttagarnas klass justera och sänka skalan för inkomst- och förmögenhetsskatten.

Naturligtvis är allt detta lättare att säga än att göra. Avvägningen av socialskattens storlek måste förutsätta noggrant hänsynstagande till andra skatter, och dess bestämmande bleve helt visst i varje särskilt fall föremål för subjektiva, d. v. s. skiftande värderingar. Men varken avvägningens svårigheter eller värderingarnas subjektivitet vore något för en socialskatt speciellt utmärkande eller särskiljande. Naturligtvis kunna invändningar göras eller svårigheter påvisas. Vi skola endast peka på ett tänkbart motargument, nämligen farhågan för att en socialskatt skulle kunna avtrubba riksdagsmajoritetens intresse att vilja upprätthålla de indirekta skatterna. Går man igenom registret för indirekta skatter, finner man likväl att egentligen endast kaffetullen är »känslig»: flera av ifrågakvarande skatter äro lyxbetonade eller avse umbärliga konsumtionsvaror; andra (t. ex. de flesta tullar) ha bestämts av handelspolitiska skäl; ytterligare andra (t. ex. stämplor) äro rena kapitalskatter; en sådan konsumtionsbeskattning som vissa jordbruksacciser har dessutom till ändamål — och utgör enda medlet — att höja jordbruksbefolkningens standard. Internationellt sett är f. ö. den indirekta beskattningen i Sverige

— såsom närmare belyses av en uppsats av jur. kand. Torsten Genberg i *Sunt Förnufts* julnummer — jämförelsevis mycket låg, vilket med andra ord innebär, att gemene mans bidrag till socialstaten via den indirekta beskattningen relativt sett ej är av betydande storlek.

De praktiska fördelarna skulle vara flera. Socialskattens täckning skulle först och främst underlättas. Socialstatens expansion och därav framkallade skattetryck skulle dessutom ej i samma grad, som nu hotar, stå i vägen för andra statens fundamentala uppgifter, t. ex. att »rikedomsskapande» stödja produktionen, att underhålla försvaret, att sörja för kulturvården o. s. v. En garanti skulle vidare skapas för att varje hithörande socialreform ej skulle kunna beslutas utan att riksdagsmajoriteten nödgades ta hänsyn till att varje medborgare finge vidkännas en tillbörlig skatteökning. Att ett sådant direkt samband mellan beslutet och dess fiskaliska konsekvenser verkar tankeställande, visa bäst de bekymmer, som den proportionella landstingsskattens stegring i år såsom en följd av alla nya sjukvårdsåtgärder väckt inom alla partier.

De ideella fördelarna vore icke mindre betydande. Ingen stat, den må vara hur välordnad och »planmässig» som helst, kan i längden undvara en allmän vilja hos de enskilda medborgarna att själva i mån av resurser sörja för sin ekonomiska säkerhet och sin framtid. Det vore visserligen orättvist att generalisera och att förbise exempelvis den inbördes hjälpsamheten i många familjer eller den förtänksamhet, som ligger i det i Sverige så vanliga egnahems- eller lägenhetsköpet. Men ingen kan vara blind för att den individuella ansvarskänslans avplanande ej blott är alltför vanlig inom alla samhällslager utan även en fara för socialstatens eget framtida bestånd, allra helst om man fattar folkmängdens oroväckande åldersförändringar i sikte. Tron på att den förtänksamma människonaturen till slut skall segra över den lättsinniga måste äntligen och efter alla erfarenheter uppdagas vara en chimär. Ett förhållandevis lindrigt statligt spartvång kan näppeligen undvikas. Även om åsikterna om vidden av statens sociala uppgifter alltid komma att gå i sär, torde ingen åtskillnad mellan förnuftiga människor i olika partier behöva råda därom, att stat och individ måste handla konvergerande och ej divergerande. Socialvården måste vara uppfostrande och uppfordrande. Allra minst skulle en av allsköns nya samhällsupp-

gifter överansträngd socialistisk stat kunna stå sig, om medborgarna i sin bristande förtänksamhet dagligdags motverkade socialpolitiken och förnekade dess karaktär av hjälp till självhjälp. Mycket av motståndet mot den aktuella socialpolitiken skulle säkerligen dämpas eller upphöra, ifall garanti vunnes för att en ny hjälpform icke vore blott ett nytt led i nedskrivningen av det individuella medborgaransvaret.

Den viktigaste socialreformen ligger därför nu obetingat på samhällsetikens plan. Vi ha svårt att föreställa oss annat än att denna uppfattning är tillfinnandes ej blott på borgerligt håll utan även bland praktiska, människokännande socialdemokratiska kommunalmän, t. ex. en Erik Fast, en Verner Hedlund, en Olivia Nordgren, en J. A. Persson i Tidaholm, en Robert Jansson i Falun, ja, varför inte t. o. m. hos den eljest alltid sangviniske Anders Andersson i Råstock. En anordning i stil med den ovan skisserade socialskatten, baserad på det oupplösliga sambandet mellan förmåner och förpliktelser samt samordnande statens och medborgarnas strävan att öka tryggheten i samhället, kan bli nödvändig att tillgripa, om inte förr så i ett krisläge för statsfinanserna, därest man nämligen ej vill riskera att hejdas på den väg, som för hän mot en allt högre välfärd och kultur.